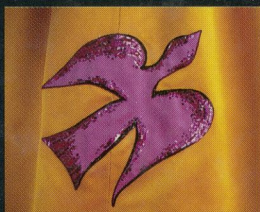
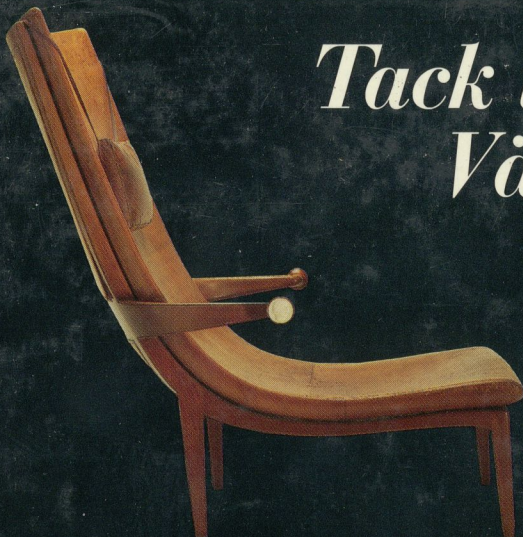

Tack vare våra Vänner!

*Tack vare våra
Vänner!*

FATABUREN 1994

NORDISKA
MUSEET

Tack vare våra Vänner!

NORDISKA MUSEETS OCH SKANSENS ÅRSBOK

FATABUREN 1994

FATABUREN 1994

ISBN 91 7108 356 1

ISSN 0348 971 X

Redaktör Teje Colling

Fotograf och bildredaktör Birgit Brånvall

Layout Börje Reinhold, Bohusläningens Boktryckeri AB

Omslag Lena Lindqvist

Teknisk redaktör Berit Nordin

Bildmaterialet tillhör Nordiska museet om inte annat anges. I de fall fotografens namn inte uppges är denne okänd.

Summaries translated into English by Skans Victoria Airey

Tryckt hos Bohusläningens Boktryckeri AB, Uddevalla 1993

WINTER CARL, BACK ERIK, ROSENBERG OCH DE ANDRA

Johan Knutsson

Sekelskiftets nationalromantik satte den egna traditionella allmogekulturen i centrum. I strävan efter konstnärlig förnyelse i nationell anda riktades intresset mot utsmyckningen av bondehemmet med dess inredning – i Sverige såväl som i andra europeiska länder.

Forskningen kring allmogekonsten – eller folkkonsten som den nu började kallas – fördjupades. Bilden av enskilda "bygdeskolor" klarnade liksom insikten i att folkkonsten skapats av starka personligheter. Med konnässörskapet följde ett ökat intresse för de enskilda föremålen som konstverk; för det konstnärliga uttrycket i dalmålningar och sydsvenskt bonadsmålteri. Tendensen blev tydligare under mellankrigstiden och tog sig uttryck i den utställning som Nordiska museet öppnade 1933, "Allmogemålningar från Dalarna". Enligt den vägledande katalogens förord, författat av museets chef, konsthistorikern Andreas Lindblom, hade utställningen tillkommit delvis som en artighet mot deltagarna i den konsthistoriska kongressen i Stockholm i september det året. Och när Hallands museum i Halmstad samtidigt fick en ny museibyggnad exponerades i den största salen de sydsvenska bonadsmålningarna som i ett konstgalleri. Men den alltmer brett förankrade uppskattningen av allmogens konst och de vidgade kunskaperna hade, och har, en annan sida, som ur museernas synvinkel är en baksida: större konkurrens mellan samlare, ökad handel och stigande priser. Dalmålningarna blev antikviteter. Detta tillsammans med minskade anslag försvårade allvarligt möjligheterna till nyförvärv under krigsåren från slutet av 30-talet och framöver. Det var enbart

Detalj av bonadsmålningen "De tre vise männen" som beskrivs på s 167. Foto Birgit Brånvall.

tack vare Nordiska museets Vänner som museets samling av allmogemåleri ändå kunde fortsätta att växa – och då med några av genrens finaste exemplar.

Vännernas donationer av allmogemåleri är knutna till i huvudsak fyra tillfällen under perioden 1937–1943 med vardera ett tiotal målningar. De tre första dominerades av dalmåleri; den sista donationen innehöll mest sydsvenskt bonadsmåleri.

1937: BACK ERIK ANDERSSON FRÅN ULLVI OCH WINTER CARL HANSSON FRÅN YTTERMO

År 1937 skänkte Vännerna nio dalmålningar, förvärvade från skräddarmästaren Sven Danielsson i Insjön. Samtliga målningar uppgavs komma från Kilens by, strax söder om Insjöns samhälle i Åls socken. Några var daterade, två av dem signerade EAS; en bar signaturen OAS. Så brukade bröderna Back Erik Andersson och Back Olof Andersson från Backgården i byn Ullvi i Leksands socken signera sina alster.

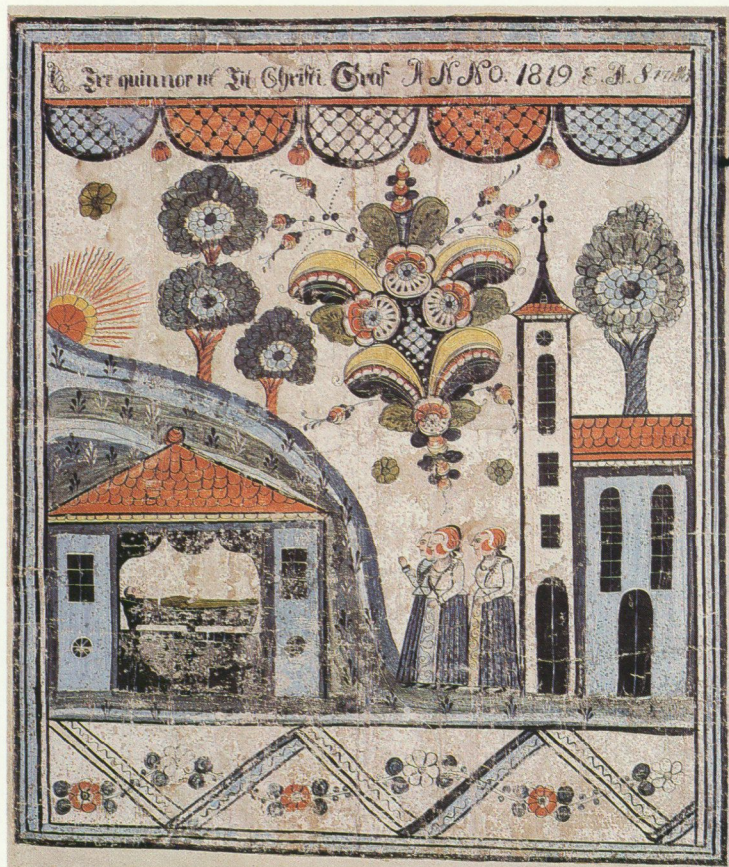
Back Eriks båda målningar är daterade 1819. De föreställer "Kvinnorna vid Kristi grav" respektive en ålderstrappa och ligger tidigt i målarens rika produktion som för övrigt hör till 1830- och 40-talen. Den förra kom väl till pass vid inredningen av Skansens Delsbogård 1940, som komplement till en svit dalmålningar av samme mästare från samma år.

Typiskt för Back Erik är de mot bakgrunden strödda målade blommorna; t o m den uppgående solen bakom horisonten har antagit formen av en sådan blomma. Samma inslag möter oss i hans målning med samma motiv 21 år senare och ger en antydning om den för folkkonstnärerna typiska tendensen att i decennier hålla fast vid inarbetade dekorativa inslag.

Två av målningarna i 1937 års gåva, "Bröllopet i Kana" och "Den kananeiska kvinnan" – den senare daterad 1796 – har på stilistiska grunder attribuerats till Winter Carl Hansson, sedan länge ansedd som dalmåleriets främste förnyare och stilbildare.

Dalmåleriet utfördes till en början på linneväv, efter hand också på papper. Motivet målades med limfärg på en grundering av krita och lim. Bilderna var avsedda för permanent uppsättning på väggar i bondens stuga. De flesta målarna kom från Leksands socken där de dominerande färgerna var ljusblått och tegelrött. Ett ge-

Back Erik Andersson: "Tre
quinnor ut til Christi Graf",
signerad EAS och daterad 1819.
Målningen fogades på ett natur-
ligt sätt till den serie dalmål-
ningar av samme mästare som
1940 sattes upp i Delsbogården
på Skansen. Foto Peter Sege-
mark.

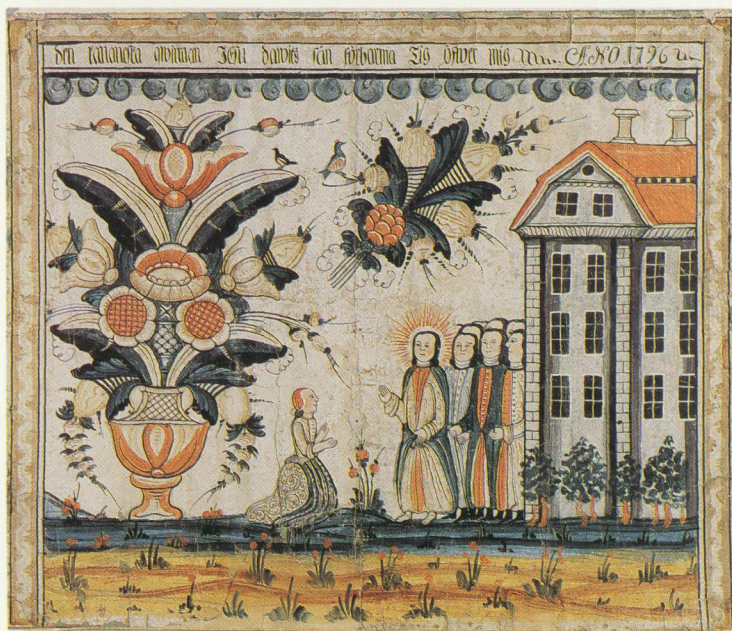
nomgående inslag, utvecklat av dalmålarna på 1780-talet, är den stiliserade blomsterbuketten, kurbitsen, som blev både till ett självständigt motiv och till en utfyllande dekor.

Winter Carl Hansson, från Wintergården i Yttermo by i Leksands socken, gjorde sin första dalmålning vid 14 års ålder. När han 1804 dog 28 år gammal efterlämnade han en rik produktion där det typiska dalmåleriet med sina sammanställningar av figurmotiv och kurbitsblomster redan var fullt utvecklat. Svante Svärdström, den ledande inom forskningen kring dalmåleriet, har förtecknat, beskrivit och analyserat Winter Carls kända verk. Mest berömda är de välbevarade väggmålningarna i Danielsgården i Bingsjö by i Rättviks socken.

Winter Carl Hansson: "Om Brölloppet I Cana I Galileen der watn wardt förwandlat Til win", ca 1795. Foto Peter Sege-
mark.

Winter Carl Hansson: "Den kananeska qvinnan Jesu Dawits sän förbarma Tig öfver mig", daterad 1796. Målningen har betraktats som något av ett konstnärligt genombrottsverk av en av dalmåleriets förgrundsgestalter. Foto Birgit Brånvall.

"Bröllopet i Kana" i 1937 års gåva har daterats till omkring 1795. Det är en ovanligt välbevarad version av ett motiv som Winter Carl återgivit flera gånger – både tidigare och senare. Den nu aktuella versionen skiljer sig från övriga bl a genom den bård för vilken målaren tagit hjälp av trästämplar. Samma bårder återkommer på en av målningarna i Bingsjö från 1801, och på målarens sista verk – en minnestavla med hyllningstext till ett brudpar som gifte sig i april 1804.

Till de tidigaste daterade målningarna av Winter Carl Hansson hör den version av motivet "Jesus och den kananeiska kvinnan" från 1796 som ingick i 1937 års vängåva. Målningen har betecknats som något av ett genombrottsverk, utfört av en blott nittonårig men redan fullfjädrad allmogekonstnär.

1940: BACK OLOF ANDERSSON FRÅN ULLVI OCH SÖMSKAR LARS LARSSON FRÅN TIBBLE

År 1940 var det dags för nästa stora nytillskott genom Vännernas försorg. De målningar som då aktualiserades kom från konstnären Emerik Stenbergs samling. Stenberg hörde till de konstnärer och författare som under den nationalromantiska vågen kring sekelskiftet fängslades av dalakulturen. Han köpte en gård i Ullvi by, inredde den med bohag från trakten och sökte sina motiv bland folklivet i siljansbygden. Han etablerade sig senare i Stockholm som porträttmålare – ett av Nordiska museets styresmannaporträtt är signerat av honom – och blev slutligen professor i måleri vid konstakademien 1909.

De av Vännerna skänkta målningarna presenterades i Fataburen 1941 som "främst bland nyförvärven hörande till allmogens heminredning". Av de åtta bilderna var tre signerade; en med hela namnet utskrivet: "Per Per Son i Lima år 1848", dvs. Hjelt Per Persson från Hjeltgården i Lima by i Leksands socken.

Flertalet målningar i 1940 års gåva är, i likhet med Per Perssons, daterade. Äldst bland dem är "Vingårdsmannen" med årtalet 1793 skrivet i textbandet. Den saknar signering men har på stilistiska grunder attribuerats till Back Olof Andersson. Ramverket och kurbitsblomstren är utförda på ett karaktäristiskt vis som knyter målningen till andra tidiga verk av Back Olof.

1793 års målning är en av de äldsta dalmålningarna med ett fullt

Back Olof Andersson: "Går och I uti min wingård och hwad skälit är skolen I få", daterad 1793.

utvecklat kurbitsmåleri – därtill utförd på papper i en tid då linneväv ännu var det vanligaste underlaget för målningar i bondens stuga. Back Olof var samtida med Winter Carl Hansson men tio år äldre – enligt kyrkböckerna född i Ullvi by i september 1767. Han var en av de målare som långt senare, då forskningen kring dalmåleriet kommit igång, skulle göra byn Ullvi känd som "en härd för det artistiskt mest raffinerade måleriet i hela landskapet", för att låna Andreas Lindbloms ord. "Ullvi-skolan" hade vid tiden för Vännernas donation 1940 hunnit bli ett begrepp bland museifolk, forskare och samlare.

"Vingårdsmannen", den av Jesu liknelser enligt Matteusevangeliet som handlar om daglönare som söker arbete i Herrens vingård, skulle komma att bli ett populärt motiv bland dalmålarna. Säkert berodde det på att situationen för de vandrande och arbetssökande dalkarlarna – däribland just målarna – var så bekant. Själv återkom Back Olof till motivet åtminstone en gång – i en målning från 1805.

En av de målningar som ingick i 1940 års gåva är daterad 1844. Den är inte signerad och försöken att peka ut en konstnär har dragit åt olika håll. Oavsett vem målaren var, förtjänar bilden vår uppmärksamhet tack vare det intressanta motivet med den förklarande texten: "Skräddare wärkstad den 30 Mars 1844". Svärdström har presenterat den tillsammans med sju andra dalmålningar vilka alla har det gemensamt att de skildrar olika hantverk som skinnbearbetning, skomakeri, murning och skrädderi. Anmärkningsvärt nog tycks sådana motiv inom dalmåleriet enbart förekomma hos leksandsmålarna.

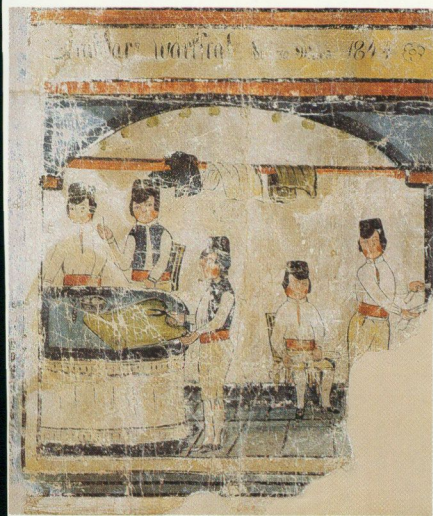
Sedan 1890 ingår i Nordiska museets samlingar av dalmåleri en motsvarande bild av en skomakarverkstad. Även denna bär dateringen 1844, dessutom i kombination med Hjelt Per Perssons signatur. Kanske är det den dalmålningen, med motsvarande motiv, samma årtal och vissa allmänna stilistiska likheter, som föranlett en tolkning av "Skräddarverkstaden" som ett verk av Hjelt Per Persson. Svärdström presenterar dock målningen som ett arbete av Sömskar Lars Larsson i Tibble by. Om den förmodan stämmer torde verket vara ett av de tidigaste av Sömskar Lars som föddes 1824 och vars verksamhet sträcker sig över ett halvt sekel. Han avled i oktober 1905.

"Skräddare wärkstad den 30 Mars 1844". Hantverksskildringar är ovanliga motiv inom dalmåleriet. Foto Birgit Brännvall.

1941: HJELT PER PERSSON FRÅN LIMA BY OCH MATS PERSSON STADIG I BJURSÅS

Av de nio allmogemålningar som införlivades med Nordiska museets samlingar genom Vännernas försorg hösten 1941 var sju dalmålningar; två av dem var sydsvenska bonadsmålningar. De ropades in på auktion efter den i huvudliggaren som "generalskan" omnämnda Märta Améen på Barksätra gård nära Katrineholm. Med konstnärligt påbrå på moderns sida studerade hon målning i Paris och väckte uppseende för sina hästskulpturer i litet format. Som i så många andra konstnärshem under mellankrigstiden hade folkkonsten på Barksätra kommit att ingå som ett markerat inslag bland övrigt bohag och utsmyckning.

En av målningarna i 1941 års gåva är signerad PPS (Hjelt Per Persson) och daterad 1841. Bland målningarna finns också en med signaturen MPS, vilken kan tolkas som Mats Persson Stadig i Bjursås.

Mats Persson, tillnamnet Stadig fick han under sin tid i det militära, är mest känd för de målade möbler av vilka Nordiska museet äger åtskilliga – mest kistor med målad stämpelornamentik och kamådrade mönster på utsidan och med dekorativt inramade lyckönskningar på insidan av locket. Mats Persson Stadigs dalmålning i 1941 års gåva blev ett värdefullt komplement till museets målade skåp och kistor som tillskrivits samme person.

1943: PER NILSSON I "LUSSHULT" OCH CARL REINIC ROSENBERG I TRÄSLÖV

Vännernas sista stora donation av allmogemåleri, på senhösten 1943, innehöll tio sydsvenska bonader; alla med bibliska motiv. Två var daterade. Som förvärvskälla angavs i huvudliggaren "herr Alfred Larsson i Laholm" – ett namn som även förekommer i samband med förvärv av åtskilliga andra sydsvenska bonader till Nordiska museet under 1930-talet.

Sydsvenska bonader är, till skillnad från dalmålningar, avsedda för tillfällig uppsättning till julhögtiden – då man också ofta passade på att fira bröllop. Vanliga motiv är därför skildringar ur julevangeliet liksom festscener som "Den förlorade sonens återkomst" och "Bröllopet i Kana". Bonaderna är utförda i längdformat, med limfärg eller i tempera på linneväv eller papper som först grunderats med krita och lim. De domineras av en färgskala i rödbrunt.

Det sydsvenska bonadsmåleriet är sällan signerat. Bonaderna i 1943 års gåva är inget undantag. Men tack vare tidiga uppteckningar efter muntliga uppgifter och forskning på området hade man på 1940-talet ändå kommit så pass långt med grupperingar av materialet att man vid presentationen i Fataburen av årets nyförvärv också tordes lämna några uppgifter. Så knöts flera av verken till den s k "Sunnerboskolan". Två av målningarna tillskrevs Carl Reinic Rosenberg i Träslövs socken utanför Varberg. Men man misstog sig på en punkt. Att "Nils Svensson i Hyhult" skulle vara upphovsmannen till sunnerbomålningarna är fel. Senare forskning har nämligen visat att Nils Svensson visserligen existerat men troligen inte alls ägnat sig åt bonadsmåleri. Myten om Nils Svensson som bonadsmålare avlivades på 1960-talet av det sydsvenska bonadsmåleriets främste utforskare, Nils Strömbom.

Nils Strömbom har särskilt fördjupat vår kännedom om den

Per Nilsson i "Lusshult" (Ljushult): Detalj av en 350 cm lång bonadsmålning med bibliskt motiv, De tre vise männen, daterad 1813. Den Per Nilsson, som sannolikt målat denna bonad, är den förste kände målaren i den familj från Sunnerbo härad i sydvästra Småland, som under tre generationer skulle föra bonadsmåleriets hantverk vidare. Foto Birgit Brånvall.

ovan nämnda "Sunnerboskolan", vars verk i huvudsak daterar sig från tiden 1780–1875 och vars kärna utgjordes av omkring trettio målare av samma familj i tre generationer. De verkade alla i Sunnerbo härad i sydvästra Småland. "Per Nilsson i Lusshult" (Ljushult), senare verksam i Hyhult i Vrå socken, har betecknats som stamfadern för den vittförgrenade målarfamiljen i Sunnerbo. Det är han som bör tillskrivas de bonader som tidigare attribuerats till Nils Svensson, bl a de som ingick i 1943 års gåva.

Totalt har omkring 110 olika sydsvenska bonadsmålare kunnat särskiljas. För ett otränat öga är det svårt att sortera den ena bygdeskolans eller målarens verk från den andres. Det finns dock en av dessa målare som brukar vara lätt att skilja från resten; det är Carl Reinic Rosenberg, en av de fåtaliga bonadsmålarna från norra Halland.

Under sitt 91-åriga liv fick Rosenberg uppleva bonadsmåleriets blomstring men också dess utarmning och förflackning genom konkurrensen från massproducerade oljetryck och färglitografier; bilder som gav bondstugan en fläkt av den "finare" världen.

Carl Reinic Rosenberg: detalj av bonadsmålning med bibliskt motiv. Bröllopet i Kana, daterad 1840. Foto Birgit Brånvall.

Själv tillämpade Rosenberg i sin egen tillverkning ett rationellt framställningssätt genom att använda sig av egenhändigt skurna tryckstockar av trä, klichéer. På det viset kunde han leverera bonader i en så snabb takt och i en sådan omfattning, att det vid 1800-talets mitt fanns bonader av honom ”i de flesta stugor inom Himle, Viske och Fjäre härader”. Klichéerna finns inte kvar. De blev kaffevad sedan Rosenberg lämnat det jordiska 1886.

Tekniken med tryckstockar använde Rosenberg också för tillverkning av tryckta tapeter – enligt uppgift redan innan han började med bonadsmåleriet. På en av bonaderna i 1943 års gåva med motivet ”Bröllopet i Kana” har han använt sig av minst fjorton olika stockar. Färgen fyllde han i efteråt. Bården är densamma som på andra bonadsmålningar av samme man.

I Nordiska museets samlingar finns idag omkring 1.200 målade bonader från Sydsverige och bortåt 400 dalmålningar. Det är en för forskningen ovärderlig tillgång att på ett och samma ställe kunna studera likheter och skillnader inom det folkliga måleriet från olika landskap. Åtskilligt arbete har också under årens lopp lagts ned på attribuering och gruppering av materialet.

I och med Vännernas gåvor i en tid av stigande priser och skärpta besparingskrav berikades museets samlingar med de sista stora nytillskotten av dalmålningar och bonader: ett drygt fyrtiotal nummer som på det mest lyckosamma sätt kompletterade det som dithills byggts upp under museets första sextio år.